

РОЗДІЛ I

Того дня і мови не було про те, щоб іти на прогулянку. Щоправда, вранці ми годинку блукали безлистою алеєю; але по обіді (коли не було гостей, місіс Рід обідала рано) холодний зимовий вітер нагнав такі темні хмари і вперішила така злива, що про прогулянку годі було й мріяти.

Мене це радувало — я-бо ніколи не любила довгих прогулянок, особливо прохолодного пообіддя; я жахалася повертатися додому у вогких сутінках, коли в пальці рук і ніг зашпори заходять, а серце крається від постійних нарікань Бессі, нашої няньки, і від принизливого усвідомлення фізичної переваги Елізи, Джона і Джорджіани Рідів.

Згадані Еліза, Джон і Джорджіана скучилися у вітальні навколо своєї матері, яка лежала на канапі неподалік комінка і в оточенні своїх любих малят (які нарешті припинили сваритися і скиглити) здавалася цілком щасливою. Мене вона до цього сімейного кола не пустила, зауваживши: їй шкода, що вона змушенна тримати мене на відстані, та поки Бессі не підтверджить і вона сама не помітить, що я стараюся виявляти приязну дитячу безпосередність, лагідність і жвавість, — триматися веселіше, щиріше, природніше, — вона змушенна позбавити мене деяких привілій, на які заслуговують задоволені та щасливі дітки.

— Що вам Бессі знову про мене наплела? — запитала я.

— Джейн, я не люблю причепливих і занадто допитливих; крім того, діти не повинні говорити таким тоном з дорослими. Йди собі й сядь де-небудь і, поки не навчишся розмовляти членно, мовчи.

Їdalня межувала з вітальнюю. Я непомітно вислизнула туди. Там стояла книжкова шафа, я підійшла і вибрала томик, попередньо переконавшись, що в ньому багато малюнків. Я влаштувалася на підвіконні: підібгавши ноги і хрестивши їх по-турецькому, я запнула цупку червону портьєру й цілком поринула в самоту.

З одного боку я відгородилася від світу червоною портьєрою, з другого ж була прозора шибка, яка захищала, але не відділяла мене від похмурого листопадового дня. Гортуючи книжку, я час від часу позирала у вікно і роздивлялася зимовий вечір. Вдалині все було окутане блідим туманом і хмарами; виднівся мокрий газон і пошарпаний бурями чагарник, лив безперервний дощ, а вітер жалібно стогнав і налітав шаленими поривами.

Я знову взялася до книжки — «Життя англійських птахів» Б'юїка; правду кажучи, я мало уваги приділяла тексту, проте навіть я, дитина, не могла прогорнути деякі вступні сторінки. Там описували гнізда морських птахів, заселені ними безлюдні скелі та кручі; узбережжя Норвегії, густо засіяні островцями від Лінденесу, або Мису, що лежить на крайньому південі країни, й аж до Нордкапу:

*Де Льодовитий океан шумує
Круг голих скель, затягує у вир
Похмурий Тule*; де щораз штурмує
Атлантика Гебридські острови **.*

Не могла я пропустити розповідь про білі береги Лапландії, Сибіру, Шпіцбергену, Нової Землі, Ісландії, Гренландії, про «безкраї похмурі й самітні простори Арктичної зони — той невичерпний запас холоду і снігу, де потужні глиби льоду — наслідок сторічної зими — вкривають гірські висоти й оточують полюс». Я уявляла це смертельно-біле царство по-своєму: туманне, як і всі напівусвідомлені уявлення дитини про світ, але навдивовижу чарівливе. Всі ці слова виливалися у послідовні образи і надавали сенсу скелям, які самотньо височіють у морі хвиль і водяного пилу; розбитим човнам, викинутим на безлюдний берег;

* Міфічний острів на півночі Європи, описаний грецьким мандрівником Піфеєм у його творі «Про океан».

** Джеймс Томсон, «Осінь» (Тут і далі переклад віршів Наталі Тисовської).

холодному і блідому місяцю, який крізь хмари зиркає на рештки затонулого корабля.

Все це навівало мені згадки про безлюдне кладовище: могильні надгробки, браму, двоє дерев, низький обрій, окреслений смужкою розваленої стіни, і серпик місяця — свідчення пізньої пори.

Два кораблі, які потрапили у штиль, здавалися мені морськими примарами.

Сатана, який відбирає у злодія торбу з награбованим, наганяв на мене страх, я не могла дивитися на нього і тому хутко перегорнула сторінку.

Такою ж страшною була і чорна рогата істота, яка сиділа на скелі, споглядаючи натовп довкола шибениці.

Кожна картинка розповідала свою історію, часто не-злагненну для моєї бідної уяви і недосконалих почуттів, але напрочуд цікаву — не менш цікаву, ніж казки, які оповідала нам Бессі довгими зимовими вечорами, якщо була у гарному гуморі, а таке-бо траплялося вкрай рідко. Вона приносила прасувальний столик у дитячу, ставила його біля вогню і дозволяла нам посидіти навколо, поки вона прасувала мереживні жабо місіс Рід і гофрувала край її нічного ковпака; Бессі розважала нас давніми казками й баладами про кохання та пригоди або (як я злагнула останнім часом) історіями з «Памели»* та «Генрі, герцога Морландського»**.

Отак сидячи на підвіконні з книжкою Б'юїка на колінах, я була щаслива, принаймні так мені здавалося. В той момент я не боялася нічого, хіба одного: мені можуть завадити. Так і трапилося. Двері їдалні відчинилися.

— Агов! Мадам Нуда! — почувся голос Джона Ріда; раптом Джон замовк: мабуть, йому здалося, що в кімнаті порожньо.

* Роман Семюела Річардсона (1689-1761) «Памела, або Вина-города за чесноти».

** Роман Генрі Брука (1703-1783) «Мостикий простак, або Історія Генрі, герцога Морландського».

— Де в біса вона поділася? — вів далі він. — Лізzi! Джорджі! — гукнув він до сестер. — Джейн тут немає. Скажіть мамі, що вона вибігла на вулицю, в таку хлющу — от тварюка!

«Добре, що я засунула портьєри», — подумала я, прагнучи всією душою, щоб він не знайшов моєї схованки; Джон Рід не знайшов би мене самотужки, адже він не вирізнявся проникливістю і кмітливістю. Проте Еліза, щойно зазирнула в кімнату, зразу ж сказала:

— Вона на підвіконні, понад усякий сумнів, Джеку.

Я негайно вилізла зі своєї схованки — мене кидало в пал на саму думку про те, що цей самий Джек силоміць витягне мене звідти.

— Чого тобі? — спитала я з удаваною байдужістю.

— Треба казати: «Чого волієте, паничу Рід?», — озвався Джон. — Я волію, щоб ти підійшла сюди, — він сів у крісло і жестом наказав підійти і стати біля нього.

Джон Рід був чотирнадцятирічним школярем, на чотири роки старшим за мене, а мені виповнилося тільки десять; він був рослявим і дебелим як на свій вік, із прищуватою нездрововою шкірою; риси обличчя мав грубі, тіло масивне, а кінцівки задовгі. Зазвичай за столом він жадібно поглинав їжу, що викликало огиду, а ще мав тъмяні очі й великі щоки. Зараз він мав би бути у школі, але мати забрала його додому на місяць, а може, два, посилаючись на «його слабке здоров'я». Містер Майлз, директор, припустив, що Джон почувався б набагато краще, якби йому присилали менше тістечок і цукерок з дому; проте лагідне материнське серце не могло погодитися з цим і радше склонилося до думки, що блідо-жовта барва шкіри — наслідок надмірної старанності й, можливо, туги за домівкою.

Не можу сказати, що Джон любив свою матір і сестер, але мене він ненавидів, це точно. Він поводився грубо щодо мене і повсякчас залякував; не раз і не два на тиждень, і навіть не раз і не два на день, а постійно: кожний нерв, кожна часточка моого тіла до самих кісток трептіла при його появлі.

Інколи мене паралізувало від страху, тому що не було кому мене захистити: слуги не любили ставати на мій бік, цим ображаючи свого панича, а місіс Рід намагалася нічого не чути і не помічати: вона ніколи не бачила, як він кидається на мене, і ніколи не чула, як він кривдив мене, хоча він робив це і в її присутності... щоправда, частіше за її спину.

Я звикла підкорятися Джону, тож підійшла до його крісла; кілька хвилин він показував мені язика, вистромляючи його якнайдалі. Я знала, що скоро він мене ударить, але, здригаючись від страху, і далі мимоволі міркувала, який він огидний і бридкий. Не знаю, чи прочитав він мої думки, але, не промовивши і слова, він раптом щосили вдарив мене. Я заточилася, але втрималася на ногах і відступила.

— Це за твоє нахабство і за те, як ти розмовляла з мамою,— сказав він,— і за те, що ховалася за портьєрою, і за те, що так дивилася на мене... ропуха!

Я звикла до того, що Джон Рід ображає мене, і ніколи мені й не спадало на думку опиратися; я хвилювалася через те, як витримати ще один удар, якого слід чекати за першим.

— Що ти робила за портьєрою? — спитав Джон.

— Читала.

— Покажи книжку.

Я підійшла до вікна і принесла йому книжку.

— Ти не маєш права брати наші книжки, мама каже, що ти утриманка; у тебе немає грошей, твій батько не залишив тобі нічого; ти мала би просити милостиню, а не жити тут з нами, дітьми справжнього джентльмена, і їсти наші харчі, і носити одяг, придбаний коштом нашої матері. А зараз я покажу тобі, що означає нишпорити в моїх книжках,— а вони мої; увесь дім належить мені або належатиме за кілька років. Іди й стань біля дверей, подалі від дзеркала і вікон.

Я послухала, хоча спершу й не збегнула його намірів; та коли я побачила, що рука з книжкою піднялася у повітрі й він збирається щосили шпурнути томик, я інстинктивно відскочила і заверещала; проте було запізно: Джон жбурнув книжку, влучивши в мене, і я, падаючи, розбила голову об

одвірок. Рана спливала кров'ю і боліла, і мій переляк змінився іншими почуттями.

— Ти лихий і жорстокий! — крикнула я.— Ти як убивця, як експлуататор, ти як римські імператори!

Я прочитала «Історію Риму» Голдсміта і склада власну думку про Нерона, Калігулу й інших. Я уже давно провела паралелі, але ніколи не думала, що колись промовлю це вголос.

— Що? Що? — зарепетував Джон.— Це вона про мене сказала? Елізо, Джорджіано ви чули? Я мамі пожаліюся! Але спочатку...

Він стрімко кинувся до мене, схопив за волосся і плечі, але він зчепився з людиною в розpacі. Я справді бачила в ньому тирана, вбивцю. Крапля крові стекла тонкою цівкою по моїй шиї, і я відчула гострий біль; на якусь мить ці почуття взяли гору над страхом, який переріс у несамовиту злість. Я не пам'ятаю, що робила, але Джон заскімлив: «Ропуха! Ропуха!» — і голосно залементував. Допомога не забарилася: Еліза і Джорджіана привели місіс Рід, вона з'явилася у супроводі Бессі та покоївки міс Ебот. Нас розборонили, і я почула:

— Боже, боже! З такою люттю кидатися на панича Джона...

— Ви колись бачили стільки ярості?

До них приєдналася місіс Рід:

— Відведіть її до червоної кімнати і замкніть там.

Чотири руки вхопили мене і потягнули нагору.

РОЗДІЛ II

Я опиралася всю дорогу; для мене це було нехарактерно і ще більше похитнуло мою і без того невисоку репутацію в очах Бессі та міс Ебот. Справа в тому, що я була сама не своя, або, як кажуть французи, не при собі: я усвідомлювала, що такий хвилинний спротив потягне за собою покарання, тому, як і кожен повсталий раб, вирішила боротися до останнього.

— Тримайте її за руки, міс Ебот: вона як скажена кицька!

— Який сором! Який сором! — кричала покоївка.— Ви поводилися жахливо, міс Ейр: посміли підняти руку на джентльмена, сина своєї благодійниці! На свого панича!

— Панича? Мого панича? Що я — служниця?

— Ні, ви гірше, ніж служниця. Ви живете за чужий кошт. Ось, посидьте тут і поміркуйте над своєю вихваткою.

Мене вже дотягнули в кімнату і всадовили у крісло; я інстинктивно хотіла випростатися, немов пружина, але дві пари рук миттю схопили мене.

— Якщо ви не сидітимете спокійно, ми будемо змушенні вас прив'язати,— сказала Бессі.— Міс Ебот, дайте-но мені свої підв'язки, бо мої вона вмить розірве.

Міс Ебот розвернулася і почала стягати підв'язку з дебелої ноги. За таких приготувань я усвідомила всю принизливість процедури і отямилася.

— Не треба підв'язок! — закричала я.— Я не рухатимуся.

Щоб підтвердити свої наміри, я вхопилася руками за крісло.

— Маю надію, що не ні,— сказала Бессі й, переконавшись, що я справді заспокоїлася, відпустила мене. Потім Бессі й міс Ебот ще довго стояли склавши руки і дивилися на мене з таким сумнівом, наче остерігалися, що я збожеволіла.

— Вона ніколи так раніше не чинила,— нарешті промовила Бессі, обернувшись до Марти.

— Але вона завжди тримала це в собі,— пролунала відповідь.— Я часто ділилася своїми думками про цю дитину з місіс Рід, і вона підтримувала мене в усьому. Дитина дуже скритна, я ще ніколи не бачила, щоб у її віці дівчинка була така замкнута.

Бессі промовчала; потім вона звернулася до мене:

— Міс, ви повинні усвідомлювати: ви завдячуєте місіс Рід усім, що маєте, вона утримує вас, і якби не вона, ви б опинились у притулку!

Я не знала, що відповісти, хоча чула ці слова уже не вперше: відколи я пам'ятаю себе, мені натякали на мою залежність. Ці докори, наче неясний, але воднораз болісний і гнітучий мотив, постійно лунали в моїй голові. Міс Ебот також не залишилася остоною:

—Хоча місіс Рід і дозволила вам бавитися зі своїми дітьми, ви повинні розуміти, що ви не рівня паничу Ріду і його сестрам. Вони стануть багатими, а у вас ніколи нічого не буде, і вам доведеться з цим змиритися і коритися їм.

—Ми зичимо вам добра,— додала Бессі трохи лагідніше,— ви маєте бути милою і в усьому допомагати їм, і можливо, тоді цей дім стане вашою домівкою також. Але я впевнена, якщо ви поводитиметесь нечесно, пані просто вижене вас геть.

—Крім того,— докинула міс Ебот,— Бог її покарає: наступного разу, коли вона лютуватиме, Він пошле їй смерть, і куди полетить тоді її душа? Ходімо, Бессі, залишмо її тут саму. Не хотіла б я мати таку вдачу. А ви моліться, міс Ейр, бо якщо не молитиметеся, щось погане прокрадеться у комин і забере вас.

Вони вийшли, замкнувши по собі двері на ключ.

Червона кімната являла собою велике квадратне приміщення, в якому рідко спали, а точніше, ніхто ніколи не спав, хіба що гостей у Гейтсгед-Хол приїздило так багато, що їх ніде було розмістити. Це була найбільша й найпишніша кімната в усьому будинку. Посередині стояло величезне ліжко червоного дерева з масивними стійками і червленими заслонами; два високі вікна з постійно опущеними жалюзі наполовину ховалися за фестонами і пишними портьєрами. Килим був червоний, а столик у ногах ліжка покритий кармазином. Стіни були м'якого жовтувато-брунатного кольору з легким відтінком рожевого, шафа, туалетний столик і крісла — з полірованого червоного дерева. Тут тіні здавалися особливо великими, а перини і подушки, складені горою на ліжку, біліли на тлі пурпурової кімнати. Не менш видатним було широке м'яке крісло з підставкою для

ніг, також білого кольору, яке стояло в узголів'ї ліжка і, на мою думку, було схоже на трон.

У кімнаті було холодно, бо в ній рідко палили; тихо, бо вона містилася далеко від дитячої та кухні; вона здавалася похмурою, бо сюди рідко заходили. Тільки покоївка приходила сюди по суботах, щоб стерти тижневу пилку з дзеркал і меблів. Інколи заходила місіс Рід для того, щоб перевірити вміст секретної шухлядки в шафі, в якій зберігалися сімейні документи, скринька з коштовностями й мініатюрний портрет її покійного чоловіка. Ось у цих словах і криється таємниця червоної кімнати — чому ніхто не жив у цих покоях, незважаючи на їхню пишноту.

Саме в цій кімнаті дев'ять років тому помер містер Рід, тут він лежав у труні, і звідси його винесли грабарі. Відтоді ніхто не наважувався заходити в цю жахливу кімнату.

Низенький диванчик, до якого мене прикули Бессі й немилосердна міс Ебот, примостилися біля мармурового комінка; переді мною височіло ліжко; праворуч стояла висока темна шафа, на її полірованих дверцях відбивалися невиразні, тъмяні фігури; ліворуч були зашторені вікна; велике дзеркало, яке висіло між ними, повторювало обриси ліжка і всієї кімнати. Я не була впевнена, чи мене замкнули на ключ, і зрештою, наважившись, підвелася і рушила до дверей. Замкнено! Я опинилася у справжній в'язниці. Повертаючись назад, я мусила пройти повз дзеркало; я була заворожена глибиною, прихованою в ньому. У задзеркаллі все здавалося холоднішим і темнішим, ніж насправді: маленька дивна фігурка з блідим обличчям дивилася на мене повними страху очима і справді нагадувала привида. Я подумала, що вона схожа на одну з тих напівміфічних істот, які живуть у казках Бессі й виходять зі своїх порослих папороттю схованок тільки тоді, коли темніє, щоб лякати подорожніх. Я кинулася до свого крісла.

Мене охопив забобонний жах, але час його тріумфу ще не настав. Моя кров іще не застигла в жилах, а дух бунтівного раба, який досі жеврів, підбадьорював мене і додавав снаги.

Спершу я мала зупинити плин недавніх спогадів і змиритися з гнітючим теперішнім.

Жорстоке цькування Джона Ріда, горда байдужість його сестер, антипатія їхньої матері, упереджене ставлення прислуги — все це лишило в моїй душі глибокий відбиток. Чому я завжди страждаю, чому мене залякають, постійно в чомусь звинувачують, осуджують? Чим я їм не догодила? Чому я так і не змогла здобути прихильність? Елізу поважають, хоча вона вперта й егоїстична. Джорджіану, це зіпсоване, злісне й зарозуміле дівчисько, всіляко балують. Здавалося, що її краса, її рожеві щічки і золоті кучері радують усіх, хто на неї дивиться, і допомагають їй уникнути покарання. А Джону взагалі ніхто ніколи не перечив і ніхто його карав, хоча він і вивертав ший голубам, вбивав курчат, цькував собаками овець, обривав виноград і нищив пуп'янки найрідкініших рослин в оранжерей; а ще він називав свою матір «старою дівою», знущався з її смаглявої шкіри (такої ж, як і його власна), сліпо ігнорував її прохання, нерідко дер і псував її шовкові сукні. І незважаючи на це все, залишався «її любим синочком». У мене й на гадці не було щось ламати чи псувати, я члено виконувала свої обов'язки, а взамін мене постійно називали неслухняною і докучливою, відлюдькуватою і підлою.

Моя голова досі боліла, а рана кривавилася. Проте ніхто навіть не дорікнув Джонові за те, що вдарив мене без причини. І тільки через те, що я повстала проти нього і намагалася відвернути подальше безглуздє насилля, мене привселюдно зганьбили.

«Несправедливо! Несправедливо!» — волав мій розум під впливом потужного, але скроминущого імпульсу. Я вирішила будь-що позбутися цього нестерпного гноблення — приміром, втекти з дому або більше ніколи нічого не їсти і не пити, а просто померти.

Того жахливого вечора моя душа заціпеніла від страху! Мозок бунтував, а серце повстало. Але в якій глибокій темряві й байдужості точилася ця боротьба! Я не могла відповісти

на запитання — чому я страждаю? Тепер, за кілька років, я знайшла на нього відповідь.

У Гейтсед-Холі я була не на своєму місці, я була ніким. У мене не було нічого спільногого ні з місіс Рід, ні з її дітьми, ні з її вірними слугами. Як могла я полюбити їх, якщо вони не любили мене? А як вони могли симпатизувати дівчинці, яка ігнорувала їх, відрізнялася від них становищем, поведінкою та зневажала їхні погляди? Якби я була життєрадісною, легковажною, галасливою, милою дитиною і залишалася при цьому незалежною і трохи відлюдкуватою, місіс Рід зносила б мою присутність набагато люб'язніше, її діти ставилися б до мене прихильніше, по-дружньому, а слуги б рідше робили з мене цапа-відбувайла.

Денне світло поволі висотувалося з червоної кімнати. Було уже по четвертій, і похмурий день почав переходити в недобрі сутінки. Я чула, як дощ безперервно б'є по шибі, а вітер безжалісно шарпає дерева. Моє серце закам'яніло, а всю відвагу немов рукою змело. Звичне відчуття при-ниження, невпевненості та пригнічення загасили останні іскри моєї люті. Всі кажуть, що я лиха; зрештою, мабуть, так і є: я щойно думала про те, як заморити себе голодом. А це гріх! Та й чи хочу я насправді померти? Чи склеп під вівтарем гейтседської церкви — те місце, куди я волію потрапити? Мені сказали, що там похований містер Рід. Згадавши про покійника, я з жахом почала думати про нього. Я не пам'ятала містера Ріда, але знала, що він був моїм дядьком — рідним братом моєї матері. Коли мої батьки померли, він забрав мене до себе. При смерті він змусив місіс Рід пообіцяти, що вона роститиме і виховуватиме мене, як рідну доньку. Можливо, місіс Рід вважає, що вона виконала обіцянку. Я б сказала, що вона й справді дотримала слова настільки, наскільки їй дозволила її натура. Але як вона могла полюбити безрідну чужачку, яка по смерті чоловіка не мала з нею нічого спільногого? Мабуть, її дратувало те, що вона повинна дотримати слова і стати матір'ю чужій дитині, якої вона не любила і яку їй нав'язали.